अनुसूची १

बालविवाह विरुद्ध १० वर्षे रणनीतिक योजना (२०७८/०७९-२०८८/०८९) को तार्किक खाका

(Logical Framework for the Strategic Plan)

रणनीतिक कार्यदिशा – १
बालबालिका तथा किशोरकिशोरीको सशक्तिकरण

अपेक्षित नतिजा	मुख्य क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय/संस्था	नतिजाका सुचकहरु	श्रोत अनुमान	समय अवधि
१.१ विद्यालयभित्र र बाहिर रहेका बालबालिका र किशोरकिशोरीहरुको शिक्षा, स्वास्थ्य, सामाजिक, आर्थिक एवम् कानूनी क्षेत्रमा पहुँच सुनिश्चित हुनुका साथै निर्णय क्षमतामा वृद्धि भई बाल विवाहमा कमी आएको हुनेछ ।	११.१.१ औपचारिक, अनौपचारिक, वैकल्पिक, दौंतरी शिक्षा, जीवनउपयोगी सीप, अतिरिक्त क्रियाकलाप, बालक्लब तथा सामाजिक गतिविधिका माध्यमबाट विवाहको कानूनी उमेर, बालविवाहको नकारात्मक असरहरूबारे आमाबुवा र परिवारका अन्य सदस्यहरूसँग छलफल गरी स्वनिर्णय गर्ने क्षमता र सीपको विकास गर्ने । ११.१.२ बालिका र किशोरीलाई यौन तथा प्रजनन् स्वास्थ्य लगायत लैङ्गिक समानता र अधिकारबारे सचेत गराई स्वास्थ्य, शिक्षा, आर्थिक र कानूनी सहयोगमा पहुँच बढाउने । ११.१.३ बालविवाह विरुद्ध सामुहिक पहलका लागि बालिकालाई समूह निर्माण गर्न वा विद्यमान समूहमा आवद्ध भई अभियान सञ्चालन गर्न सक्षम बनाउने ।	महिला, बालबालिका, युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय, स्थानीय तह, सरोकारवाला संघसंस्थाहरु ।	–कार्यक्रममा सहभागी अभिभावक, बालबालिका र किशोर किशोरीहरुको उपस्थिति संख्या । –किशोरी सूचना तथा परामर्श केन्द्रको स्थापना र सञ्चालन –कार्यक्रम सञ्चालन गरेका स्थानीय तह र विद्यालय संख्या –कार्यक्रममा सहभागी बालबालिका र किशोर किशोरीहरुको संख्या –कार्यक्रम कार्यान्वयन मिति र स्थान	५० लाख ५० लाख १ करोड २५ लाख २० लाख २० लाख	योजना अवधिभर निरन्तर (२०७८/७९-२०८८/८९)

	११.१.४ बालिकामाथि हुने दुर्व्यवहार तथा हिंसा रोक्न बालिकाहरुलाई आत्मरक्षा तालिमको व्यवस्था गर्ने । ११.१.५ बालविवाह विरुद्ध प्रदेशस्तरमा समाजिक व्यवहार परिवर्तन मार्फत अभियान सुरु गर्ने ।				

रणनीतिक कार्यदिशा – २
बालिका र किशोरीहरुको लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने

अपेक्षित नतिजा	मुख्य क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय/संस्था	नतिजाका सुचकहरु	श्रोत अनुमान	समयसीमा
२.१ विद्यालयमा खेलकुद, अतिरिक्त क्रियाकलाप, बाल क्लब, सुविधायुक्त र सुरक्षित शौचालय, सेनेटरी प्याड लगायतका सुविधा उपलब्ध भएको हुनेछ । २.२ बालबालिकाको विद्यालय छाड्ने दरमा कमी आउनेछ । २.३ विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाहरुलाई अनौपचारिक शिक्षा मार्फत	११.२.१ विद्यालयमा बालिकाहरूका लागि बालमैत्री र गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गराउने । ११.२.२ विद्यालय बाहिरका, विवाहित र अविवाहित तथा अवसरविहीन बालिकाहरू र उनीहरूका परिवारलाई विभिन्न सुविधाहरू (माध्यमिक तह र उच्च शिक्षाको छात्रवृत्ति, निःशुल्क पुस्तक, पोशाक तथा अन्य सुविधा) प्रदान गर्दै उनीहरूलाई विद्यालय जान र विद्यालय शिक्षालाई निरन्तरता दिन प्रोत्साहन गर्ने । ११.२.३ विद्यालय, बालक्लब, खेलकुद र विद्यालयको अतिरिक्त क्रियाकलापमा बालबालिकाहरूको समान तथा अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चत गर्ने । ११.२.४ विद्यालयहरूमा बालमैत्री वातावरण र त्यसको प्रभावकारी व्यवस्थापन तथा जवाफदेहिता	महिला, बालबालिका, युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय, स्थानीय तह महिला तथा वालवालिका महाशाखा खेलकुद महाशाखा, दातृ निकाय, गैसस, सामाजिक विकास मन्त्रालय, स्थानीय तह, गैसस, दातृ निकाय, नागरिक समाज, वि.व्य.स गैसस, शैक्षिक तालिम केन्द्र, विद्यालय व्यवस्थापन समिति,	-बालक्लव र लैंगिकमैत्री शौचालय भएका विद्यालयहरुको संख्या, -सेनेटरी प्याडको उपलब्धताको । -सञ्चालित अतिरिक्त क्रियाकलापहरुको वर्गीकृत विवरण एवम् संख्याको यकिन । विद्यालय छोड्ने दर -प्रतिवर्ष ५ प्रतिशत को दरले कमी आएको हुनेछ । विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाहरुको अद्यावधिक तथ्यांक ।	प्रति विद्यालय ५०,००० प्रति विद्यालय २०,००० । प्रति पालिका १ लाख ५० हजार प्रतिविद्यालय १०,०००।-	निरन्तर रुपमा

सशक्तिकरण गरी सूचना पहुँचको सुनिश्चितता हुनेछ । २.४ मनोविमर्श, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र बालअधिकार सम्बन्धी विषयमा तालिम प्राप्त शिक्षक शिक्षिकाहरुको उपलब्धता भएको हुने । २.५ विद्यालय बालमैत्री र लैंगिक मैत्री भएको हुनेछ ।	सुनिश्चित गर्न साथै लैंगिक हिंसामुक्त विद्यालय निर्माणका लागि शिक्षक, कर्मचारी तथा व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरूलाई तालिम प्रदान गर्ने । ११.२.५ विद्यालयमा महिला शिक्षकहरूको संख्या बढाउने तथा विद्यालयको व्यवस्थापन र व्यवस्थापन समितिमा महिलाको अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्ने । ११.२.६ बालिकाहरूलाई अध्ययन छोड्न बाध्य पार्ने परम्परागत हानिकारक अभ्यास र समाजिक व्यहारहरूको विरुद्ध जनचेतनामूलक अभियान सञ्चालन गर्ने ।	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, शिक्षा महाशाखा	-मनोविमर्शकर्ताहरुको उपलब्धता (संख्या) । -स्थानीय, स्वास्थ्य संस्था तथा नर्सिङ्ग सेवा एवम् ओसिएमसी मार्फत् मनोविर्मशकर्ताहरुको परिचालन भएको संख्या -तालिम प्राप्त शिक्षकहरुको संख्या -वि.व्य.सको बैठकमा महिला सदस्यहरुको उपस्थिति, -पाठ्यपुस्तकमा बालअधिकार, बालविवाह तथा यौनिकतासँग सम्बन्धित विषयहरुको समाहित भएको यकिन । -प्रदेश स्तरमा आयोजित तालिमको संख्या, सहभागी संख्या समेत । किशोरकिशोरी मैत्री सुचना केन्द्र र तालिम प्राप्त शिक्षकको संख्या । -विद्यालय छोडने छात्रा र छात्रको दरमा कमी आइ तथ्यांक अध्यावधिक भएको हुने	प्रति विद्यालय २० हजार र समुदायका लागि प्रतिपालिका ५० हजार प्रति विद्यालय ४० हजार प्रतिविद्यालय ३५ हजार प्रतिविद्यालय ३० हजार	

			-विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाहरुको समुह संख्या र दौतरी शिक्षक संख्या । -समुदायमा आधारित स्वास्थ्य र शिक्षा सम्बन्धी कार्यक्रममा सहभागिको संख्या । -बालमैत्री र लैंगिक मैत्री शिक्षा पद्धति सम्बन्धी तालिम प्राप्त गरेका शिक्षकको संख्या । -मनोसामाजिक विमर्शकर्ताहरुले सेवा दिएको पटक र सेवा लिएकाको संख्या ।	प्रतिपालिका ५० हजार प्रतिपालिका २ लाख ५० हजार प्रतिविद्यालय २० हजार प्रतिविद्यालय १० हजार	

रणनीतिक कार्यदिशा – ३
बालक, किशोर तथा पुरुषहरूको सहभागिता

अपेक्षित नतिजा	मुख्य क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय/संस्था	नतिजाका सुचकहरु	श्रोत अनुमान	समयसीमा
३.१ बालविवाह, लैङ्गिक विभेद र पितृसत्तात्मक सोच अन्त्य गर्ने कार्यमा पुरुष तथा बालकको सहभागिता बढेको हुनेछ । ३.२ सार्वजनिक सञ्चार माध्यमहरु मार्फत बालविवाहका कारण र असरहरुबारे अवगत भएको हुनेछ । ३.३ बालविवाह सामाजिक मर्यादा विरुद्धको कार्यको रुपमा निरुत्साहित भएको हुने र सो समाजिक व्यवहार परिवर्तनको अभियानमा समाजका सबै मानिसहरु सहभागी हुने ।	११.३.१ बालअधिकार, लैङ्गिकता, यौनिकता, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य तथा अधिकारका साथै बालविवाहका विषयमा सचेतना अभिवृद्धि गरी बालविवाह, लैङ्गिक विभेद र पितृसत्तात्मक सोच अन्त्य गर्ने कार्यमा पुरुष तथा बालकको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने । ११.३.२ बालविवाह, लैङ्गिक विभेद र पितृसत्तात्मक सोचका विरुद्ध समाजिक व्यवहारमा परिवर्तन ल्याउनका लागि यस विरुद्धमा सामाजिक सचेतना अभिवृद्धि गर्न धार्मिक संस्था, धर्मगुरुहरू, पण्डित, पुरोहित ज्योतिष, धामीझाँक्री, नागरिक समाज लगायत सामाजिक अगुवाहरूको सक्रिय सहभागिता सुनिश्चित गर्ने । ११.३.३ बालविवाहबाट सृजित लैङ्गिक हिंसा र दाइजो प्रथाको विरुद्धमा पुरुष तथा किशोरहरूमा कानूनी सचेतना अभिवृद्धि गर्ने । ११.३.४ छोरा छोरीको विवाहमा बुवा तथा परिवारका पुरुष सदस्यहरुको भूमिका महत्वपूर्ण एवं निर्णायक हुने भएकोले	महिला, बालबालिका, युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय, गैसस, स्थानीय तह, स्वास्थ्य क्लब, गैसस	-अन्तरक्रिया कार्यक्रम सञ्चालन भएको तह र संख्या, सहभागी संख्या (अविवाहित किशोर किशोरी) -कार्यक्रमको बारेमा सञ्चार माध्यमद्धारा सन्देशमूलक प्रसारण सामग्रीहरु बनाएको पटक । -शिक्षा आयआर्जन, रोजगारी सम्बन्धि चेतनामूलक सन्देशमूलक प्रसारण सामग्रीहरु बजाएको पटक, वडा स्तरमा अभिभावक भेला भएको पटक । -स्थानीय तहमा विभिन्न धार्मिक गुरुहरुका लागि सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन भएको स्थानीय तहको संख्या र सहभागी संख्या -वडास्तरमा बाल क्लबहरुको सहभागितामा भएको	दुई करोड (८०० स्थानको लागि) १०,००० जना दुई करोड चालिस लाख (२५ आम सञ्चार माध्यम, ८ जिल्ला, १२ महिना, रु. १०,०००) एक करोड तीस लाख (वडा १३००, ५० जना, रु. २००) वार्षिक २६,००,००० (१३०० वडा, १० जना रु. २००)	१ बर्ष आ.व. ०७८।०७९

	उनीहरुलाई बालविवाहबाट हुने हानी तथा कानूनी व्यवस्थाबारे जानकारी दिने ।		बालविवाह सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन भएको पटक र सहभागी संख्या	वार्षिक ३९,००,००० वार्षिक (अनुमानित १३०० वडा)	

रणनीतिक कार्यदिशा – ४
परिवार र समुदायको परिचालन गर्ने

अपेक्षित नतिजा	मुख्य क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय/संस्था	नतिजाका सुचकहरु	श्रोत अनुमान	समयसीमा
४.१ समुदायका सबै पक्षहरुको सहभागितामा बालविवाह विरुद्ध निरन्तर रुपमा विभिन्न अभियानहरु सञ्चालन भई परिवार तथा समुदायबाट बालविवाह निषेधलाई प्रोत्साहन हुने । ४.२ परिवार, समूदाय र बालबालिकाबीच सुमधुर सम्बन्ध हुनेछ । ४.३ बालविवाह रोक्न परिवार र समूदायको सक्रिय भूमिका हुनेछ । ४.४ २० वर्ष पछि विवाह गर्ने परिवारलाई स्थानीय तहबाट सेवा उपलब्धतामा प्राथमिकता दिइनेछ ।	११.४.१ समुदायमा रहेका अभिभावक समूह, आमा समूह, उपभोक्ता समूह, किशोरी समूह, महिला समूह लगायत समाजिक अगुवाहरूको सहभागितामा बालविवाह विरुद्धको अभियान सञ्चालन गर्ने । ११.४.२ असल अभिभावकत्व सम्बन्धी ज्ञानसीपको विकास गरी परिवार तथा समुदायमा अन्तरपुस्ता संवादको माध्यमवाट बालविवाह निषेध गर्न प्रोत्साहन गर्ने । ११.४.३ छोरा र छोरी बीचको विभेद लगायत समाजमा रहेका हानिकारक सामाजिक व्यवहार एवं सामाजिक मान्यताहरूलाई निरुत्साहन गरी बालविवाह विरुद्धका विषय स्थानीय विकास तथा सामाजिक मूल्यको विषयको रुपमा स्वीकार	महिला, बालबालिका, युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय, सम्बन्धित महाशाखा, स्थानीय तह, गैसस, समूदाय बालक्लब, युवाक्लब, सञ्चार माध्यम,	-सबै स्थानीय तहले बालविवाह विरुद्धको समाजिक व्यवहार परिर्वतन अभियान वार्षिक रुपमा १३६ वटै पालिकामा सञ्चालन गरी २ वर्षमा २७२ वटा पालिका स्तरीय अभियान सञ्चालन भएको हुने । समुदायस्तरमा संवाद शुरु भएको हुने । -पालिकास्तरमा अभियान सञ्चालन भएको हुने । -प्रदेश तहमा अभियानको नतिजालाई लिएर एउटा प्रादेशिक समीक्षा कार्यक्रम भएको हुने । -प्रदेश तहमा अभियानको -नतिजालाई लिएर एउटा	एक स्थानीय तहले वार्षिक ५ लाख (एउटा पालिकाले १ वर्षमा गर्ने खर्चको अनुमानित बजेट ५ लाख ×२×१३६= १ करोड ३६ लाख प्रति पालिका रु १ लाख प्रति पालिका रु २ लाख रु ५ लाख	**आव** २०७८/७९–२०७९/८१ निरन्तर निरन्तर प्रत्येक २ वर्षमा

	गरी 'बालविवाह मुक्त स्थानीय तह'को अभियान सञ्चालन गर्ने । ११.४.४ गुणस्तरीय शिक्षा र रोजगारीका अवसरहरूमा पहुँच वृद्धि गरी बालबालिकाको सशक्तिकरण गर्नुका साथै दाइजो प्रथा, लैङ्गिक हिंसा तथा भेदभाव विरूद्धको सामाजिक प्रवर्धन र क्षमतामा अभिवृद्धि गर्ने । ११.४.५ दाइजो लेनदेन नगर्ने ।		प्रादेशिक समीक्षा कार्यक्रम भएको हुने । -२० वर्षभन्दा माथि उमेरमा छोराछोरीको विवाह गरिदिने सबै अभिभावकहरु		
४.५ बालविवाह विरुद्ध समाजिक व्यवहार परिबर्तन का लागी राजनितिक दलहरु प्रतिबद्ध हुनेछ ।	१६.१५ राजनितिक दलहरुले आफनो विधान, चुनावी घोषणा पत्र, तथा राजनितिक एजेण्डामा बाल बिवाहमुक्त प्रदेश र पालिकालाई प्राथमिकताका साथ सम्बोधन गर्नेछ ।	सबै राजनितिक दल तथा भातृ र भगिनी संगठन	सबै राजनितिक दलका विधान, एवं चुनाबी घोषणपत्रमा उल्लेख भएको हुने	राजनितिक दलको आफनै खर्च लागत	दल तथा सम्बद्ध सगंठनले आयोजना गर्ने औपचारिक अनौपचारिक तथा नियमित कार्यक्रमहरुमा सधैँ ।

रणनीतिक कार्यदिशा – ५
प्रभावकारी र सेवाग्राही मैत्री सेवा प्रवाह

अपेक्षित नतिजा	मुख्य क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय/संस्था	नतिजाका सुचकहरु	श्रोत अनुमान	समयसीमा
५.१बालविवाहका जोखिममा रहेका सीमान्तकृत तथा विपन्न बालिकाहरुका लागि यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य सेवा, जीवनउपयोगी सीप, निःशुल्क मनोविमर्श, कानुनी परामर्श, अनौपचारिक शिक्षा तथा आयआर्जनका अवसरहरु सुनिश्चित भएको हुनेछ । ५.२ सेवा प्रदायक निकाय तथा संस्थाहहरुको क्षमता अभिवृद्धि गरी गुणस्तरीय सेवा प्रवाहमा लागि प्रेषण प्रणालीको स्थापना भएको हुने तथा सुचना तथा अभिलेखीकरण प्रणाली व्यवस्थित भएको हुने । ५.३ बालविवाह विरुद्धका कार्यक्रमहरु स्थानीयस्तरमै सरकारी निकाय तथा गैरसरकारी संस्थाहरुको प्राथमिकतामा पर्ने तथा बालविवाह विरुद्ध संरचनाहरु	११.५.१ किशोरकिशोरीमैत्री यौन तथा प्रजनन् स्वास्थ्यसम्बन्धी जानकारी तथा रोकथाम र उपचारसम्बन्धी सेवामा विवाहित तथा बालविवाहको जोखिममा रहेका अविवाहित बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने । ११.५.२ बालविवाह, मानव बेचविखन तथा ओसारपसार, लैङ्गिक हिंसाको जोखिममा रहेका र विवाह भएका बालिकाहरूमाथि आउन सक्ने जोखिमको पहिचान गरी शिक्षा, स्वास्थ्य र कानूनी सेवाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने । ११.५.३ सेवा प्रदायकहरूको जवाफदेहिता र क्षमता अभिवृद्धि गरी आवश्यकता अनुसार तत्कालै र गुणस्तरीय सेवाप्रवाहका लागि समन्वय र प्रेषण प्रणालीको विकास गर्ने । ११.५.४ पारिवारिक र सामाजिक सहयोग सुनिश्चित गर्दै सम्मानजनक जीवनयापन गर्ने वातावरण तयार गर्ने । ११.५.५ बालविवाह तथा लैङ्गिक हिंसाको जोखिममा रहेका बालिका तथा किशोरीको पहिचान र अवस्थाको अनुगमन गरी उपयुक्त	महिला, बालबालिका, युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय, स्थानीय तह, विद्यालय, गैसस, सामाजिक विकास मन्त्रालय, स्थानीय तह, गैसस, महिला, बालबालिका, युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय, स्थानीय तह, गैसस	-विद्यालय वञ्चित बालिका तथा किशोरीहरु अनौपचारिक शिक्षामा आवद्ध भएको संख्या -आवश्यक सहयोग पाएका बालबालिकाहरु -कानुनी जटिलता भोगेका विवाहित बालिका तथा किशोरीहरुले निशुल्क कानुनी परामर्श पाएको संख्या -हिंसा तथा शोषणको उच्च जोखिममा रहेका बालबालिका तथा किशोरकिशोरीहरुले सेवा प्रदायकहरुको सूची/नक्सांकन गरी आवश्यक सेवाका लागि प्रेषण प्रणाली स्थापित भएको । -स्थानीय तथा जिल्लास्तरमा विद्यमान सेवाप्रदायक संयन्त्रहरुको बालअधिकार, संरक्षण तथा लैंगिक हिंसासम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि भएका सेवाप्रदायकहरुको संख्या	वार्षिक प्रति बालिका/किशोरी रु १० हजार न्याय क्षेत्रको क्षमता अभिवृद्धिका लागि रु २० हजार प्रतिपालिका २ लाख	पहिलो ५ वर्षसम्म निरन्तर आव २०७८/७९ आव २०७८/७९-२०८२/८३ निरन्तर

गठन भई क्रियाशील भएका हुने ।	सेवाका लागि सिफारिस गर्ने सम्पर्क बिन्दुका रुपमा रहेका स्थानीय न्यायिक समिति, बालअधिकार समिति, मेलमिलाप केन्द्र, लैङ्गिक सशक्तिकरण तथा हिंसा निवारण समन्वय समितिहरु, बालक्लब, युवा सञ्जाल जस्ता बालअधिकार संरक्षणका लागि क्रियाशील संस्थाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने । ११.५.६ स्थानीयस्तरमा कार्यरत सरकारी निकाय तथा गैरसरकारी संस्थाहरूका कार्यक्रमहरूमा बालविवाह विरुद्धका क्रियापलापहरूलाई प्राथमिकताका साथ समावेश गर्ने व्यवस्थाको सुनिश्चितता गर्ने । ११.५.७ पञ्जीकरणको महत्वका बारेमा परिवार र समुदायमा सचेतना अभिवृद्धि र सेवा सुनिश्चतताका लागि सामुदायिक संघसंस्था तथा समूहहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरी परिचालन गर्ने । ११.५.८ विवाह भैसकेका बालिका तथा सानै उमेरमा पति गुमाएकाहरुको आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्ने गरी विशेष कार्यक्रमहरू लागु गर्ने र प्रभावकारी कार्यक्रमहरूका तथ्यगत प्रमाणहरू संकलन गरी सफल अभ्यासहरूको प्रवर्धन तथा विस्तार गर्ने । ११.५.९ वैवाहिक सम्बन्धलाई निरन्तरता दिन नचाहने बालबालिका तथा किशोरकिशोरीहरूको		-शिक्षा, स्वास्थ्य तथा प्रहरी कार्यक्रममा बालविवाह समाहित गरिएको क्रियाकलाप संख्या -पञ्जिकरण र यसको महत्व बारेमा जानकारी भएको समुदाय संख्या -स्थानीय बालअधिकार समिति गठन भई सञ्चालित स्थानीय तह संख्या -स्थानीय प्रहरीद्वारा रोकिएका बालविवाह संख्या		

	सम्मानजनक जीवनयापनको लागि पारिवारिक तथा सामाजिक वातावरणको सृजना गर्ने र आवश्यकता अनुसार आश्रयस्थल, कानूनी सेवा, मनोसामाजिक विमर्श, शिक्षा, व्यावसायिक तालिम, आर्थिक सशक्तिकरणका अवसरहरू लगायत आवश्यक सहयोग र संरक्षणको सुनिश्चितता गर्ने । ११.५.१० बालविवाह गर्न भारतमा अवस्थित मठ मन्दिर तथा होटल धर्मशाला आदिमा जाने उपक्रमलाई रोक्न दुवै देशका प्रहरी तथा जनप्रतिनिधिबीच सहकार्यको वातावरण बनाउने । नेपाल र भारततर्फ एकअर्काको सीमा पारगरी गर्ने वालविवाह निरुत्साहित गर्न सीमासँग जोडिएका द्विदेशीय अधिकारीबीच समन्वय र सहकार्य गर्ने । ११.५.११ धार्मिक स्थलहरुमा विवाह गर्ने वरवधुको उमेर खुल्ने प्रमाण अनिवार्य पेश गर्नु पर्ने । उक्त स्थानमा हुन लागेको बालविवाहबारे स्थानीय प्रहरीलाई सूचना गर्ने संयन्त्र निर्माण गर्नु पर्ने । ११.५.१२ मन्दिर, मस्जिद, गुम्बा तथा गिर्जाघर जस्ता धार्मिकस्थलहरुमा विवाह गर्न गराउन आउने सम्बन्धित पक्षलाई वरबधुको विवाह गर्ने उमेर पुगेको प्रमाण बाहेक विवाह गर्न गराउन नदिने व्यवस्था गर्ने ।				

रणनीतिक कार्यदिशा – ६
कानून र नीति निर्माण, सुदृढीकरण र कार्यान्वयन

अपेक्षित नतिजा	मुख्य क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय/संस्था	नतिजाका सुचकहरु	श्रोत अनुमान	समयसीमा
६.१ बालविवाह विरुद्ध आवश्यकता अनुसार कानुन नीतिहरु तर्जुमा गरिने तथा मौजुदा प्रादेशिक कानुन तथा नीतिहरु संवैधानिक तथा अन्तर्राष्ट्रिय कानुन अनुरुप पुनरावलोकन भएको हुनेछ तथा प्रदेशस्तरमा आवश्यक कानुनहरु (ऐन, नियमावली, कार्यविधि, नीति, रणनीति तथा निर्देशिका) निर्माण भएको हुनेछ ।	६.१.१ बालविवाहका विविध पक्षलाई समग्र रुपमा सम्बोधन गर्न राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक कानून तथा नीतिहरुलाई संवैधानिक तथा अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार कानून अनुरुप पुनरावलोकन गरी समायोजन गर्ने । ६.१.२ प्रदेशस्तरमा नयाँ कानून निर्माण गर्ने तथा स्थानीयस्तरमा आवश्यकताअनुसार पालिकास्तरीय तथा वडास्तरीय रणनीतिहरु निर्माण गर्ने । ६.१.३ राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग, राष्ट्रिय महिला आयोग, राष्ट्रिय दलित आयोग, राष्ट्रिय समावेशी आयोग, थारु आयोग, मधेशी आयोग, मुस्लिम आयोगले अनुगमन गरी प्राप्त गरेका सुझाव तथा पृष्ठपोषणको आधारमा नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने । प्रदेशस्तरमा पनि यस्ता आयोग तथा नियोगहरु गठन गर्न दवाव दिने ।	विषयगत मन्त्रालयहरु, प्रदेशसभा, संवैधानिक निकायहरु, सरकारी निकायहरु तथा गैससहरु, नागरिक समाज,	-तपसिल बमोजिमका कानुनहरु निर्माण भएको हुने, (प्रदेश बालबालिकासम्बन्धी ऐन, निशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन, बालबालिकासम्बन्धी नियमावली, बालसंरक्षण नीति, बालविवाह अन्त्यका लागि प्रादेशिक रणनीति, निशुल्क कानुनी सहायता सम्बन्धी निर्देशिका आदि) -१० वर्षभन्दा कम उमेरमा विवाह हुने संख्यामा प्रतिवर्ष २५०० का दरले कमी आइ वालविवाह अन्त्य हुने ।	प्रतिवर्ष रु १० करोड समग्र कार्यक्रमका लागि	२ वर्षभित्र

६.२ वालविवाह विरुद्धका कानुनको कडाइका साथ कार्यान्वयन भएको हुने तथा बालबालिकासम्बन्धी मुद्याहरुको कारवाही प्राथमिकतामा परेको हुनेछ ।	६.१.४ बालिका र महिलाको सशक्तिकरणको लागि महिला विरुद्धका विद्यमान सबै विभेदकारी कानून परिमार्जन/संशोधन गर्ने । ६.२.१ बालविवाहसम्बन्धी कानून कार्यान्वयन गर्ने स्थानीय अधिकारी, न्यायिक र अर्धन्यायिक निकाय लगायत अन्य सरोकारवाला निकायहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने । ६.२.२ स्थानीय अदालत र अन्य न्यायिक/अर्धन्यायिक निकाय र पदाधिकारीहरूलाई बालविवाह विरुद्धका न्यायिक कारवाहीलाई प्राथमिकतामा राख्न प्रोत्साहन गर्ने । ६.२.३ पालिकाहरुका उपप्रमुख वा उपाध्यक्षको नेतृत्वमा रहेको न्यायिक समितिका पदाधिकारी तथा सदस्यहरुलाई बालअधिकार, लैङिग्क हिंसा तथा बालविवाहको विषयमा अभिमुखीकरण तालिम दिने । बालविवाहसम्बन्धी मुद्दाहरुलाई यथाशीघ्र सम्बोधन गर्न दवाव दिने । ६.२.४ कानूनी उपचार लिन चाहने बालबालिकाहरुले सामना गर्नु परिरहेको कानूनी तथा सामाजिक कठिनाइहरु पहिचान गरी सो निर्मूलन गर्न आवश्यक पहल गर्ने ।	विषयगत मन्त्रालयहरु, प्रदेशसभा, संवैधानिक निकायहरु, अदालतहरु, स्थानीय तह, प्रहरी कार्यालयहरु, सरकारी निकायहरु नागरिक समाज,	-१०-१४ उमेर समूहको प्रतिवर्ष ३६,०० का दरले कमी आउने । -१५-१९ वर्षमा १,३६,००० ले विवाहमा कमी आई यो उमेर समूहको बालविवाह अन्त्य हुने । -आठै जिल्ला अदालतमा बालइजलास गठन भएको हुने । -प्रत्येक जिल्लामा कानुनी सहजकर्ता नियुक्ति भई वालविवाह विरुद्ध कार्य गरेको हुने ।		

	६.२.५ बालविवाह भएको अवस्थामा विवाह बदर गर्न चाहनेहरूको लागि आवश्यक कानूनी हक र उपचारमा पहुँचका साथै क्षतिपूर्ति राज्यले सुनिश्चित गर्ने । ६.२.६ प्रदेश सरकार तथा पालिकाहरुले कानून निर्माण गरी बालविवाह विषयक पाठ्य सामग्री पाठ्यक्रममा राख्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।				

रणनीतिक कार्यदिशा – ७
सूचना व्यवस्थापन तथा प्रविधिको उपयोग

अपेक्षित नतिजा	मुख्य क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय/संस्था	नतिजाका सूचकहरु	श्रोत अनुमान	समयसीमा
७.१ प्रादेशिकस्तरमा बालविवाह तथा लैङ्गिक हिंसा र शोषणसम्बन्धी तथ्याङ्क संकलन तथा अद्यावधिक भएको हुनेछ । ७.२ विभिन्न सूचना तथा सञ्चार माध्यमबाट बालविवाह विरुद्ध बालबालिका तथा	११.७.१ सञ्चार क्षेत्रको अर्थपूर्ण सहभागिता मार्फत बालविवाह विरुद्धमा विद्यमान कानूनी सबल पक्ष र बालविवाहको सामाजिक, आर्थिक तथा स्वास्थ्यसम्बन्धी नकारात्मक असरहरूको बारेमा अभिमत सृजना गर्ने । ११.७.२ बालविवाह विरूद्ध समाजमा भएका असल अभ्यासहरूलाई विभिन्न सञ्चार माध्यम र सामाजिक	महिला, बालबालिका, युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय, पालिका, गैसस, स्थानीय तह,	-पालिकास्तरमा बालविवाह तथा लैङ्गिक हिंसासम्बन्धी तथ्याङ्क संङ्कलन गरी अद्यावधिक गरिएको -नेपाल टेलिकम, तथा एनसेलसँग समन्वय गरी सन्देश प्रवाह गरिएको	१ लाख प्रतिपालिका (प्रथम र दोस्रो वर्ष) ५ लाख ३ लाख प्रतिवर्ष ५लाख २ लाख प्रतिवर्ष	

किशोरकिशोरीहरुले जानकारी पाएका हुनेछन् ।	सञ्जाल मार्फत प्रसारण गरी बालविवाह अन्त्यको अभियानलाई सशक्त बनाउने । ११.७.३ प्रदेश तथा स्थानीय तहमा बालविवाह सम्बन्धी जानकारी अध्यावधिक राख्न विधुतिय सूचना र सूचना प्रणालीको स्थापना र सुदृढीकरण गर्ने तथा बालविवाहविरुद्धको सन्देश सबै सरकारी कार्यालय तथा महत्वपूर्ण सार्वजनिक स्थानहरुमा डिजिटल डिस्प्लेमा राख्ने । ११.७.४ प्रदेश तथा सबै पालिका तहमा बालविवाहसम्बन्धी सूचना संकलन, विश्लेषण, अभिलेखीकरण र प्रयोग गर्ने । ११.७.५ बालविवाह लगायत बालसंरक्षण सम्बन्धी सूचना व्यवस्थापन गर्न प्रदेश महिला,बालबालिका, युवा		-एसएमएस तथा मोवाइल एप्लिकेसनबाट बालविवाह विरुद्धको सन्देश प्राप्त गरी जानकारी पाएका किशोर किशोरी संख्या -सूचना व्यवस्थापनसम्बन्धी तालिम प्राप्त सूचना अधिकारी मन्त्रालयमा रहेको -बालविवाह सम्बन्धी सूचना तथा अनुगमन तथा क्षमता अभिवृद्धि भएको जनशक्ति संख्या -प्रत्येक पालिकामा सूचना व्यवस्थापन प्रणाली स्थापना भई चौमासिक रुपमा बालविवाह तथा लैङ्गिक हिंसा सम्बन्धी सूचना अद्यावधिक गरिएको	प्रतिवर्ष २५,००० प्रतिपालिका	

	तथा खेलकुद मन्त्रालयमा समाजिक व्यवहार परिवर्तन सम्बन्धी दक्ष जनशक्ति सुनिश्चित गर्ने । ११.४.६ सामाजिक सञ्जालहरुमा धार्मिक व्यक्तित्वहरू, ज्योतिष, पुरोहित, धामीझाँक्रीको समाजिक व्यवहार परिवर्तनको दायित्व सुनिश्चित गरी बालविवाहका विरुद्धमा परिचालन गर्ने ।				

रणनीतिक कार्यदिशा – ८
किशोरकिशोरी तथा महिलाका लागि रोजगारी उद्यमशीलता प्रवर्द्धन

अपेक्षित नतिजा	मुख्य क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय/संस्था	नतिजाका सुचकहरु	श्रोत अनुमान	समयसीमा
८.१ किशोरकिशोरी तथा महिलाहरुको आर्थिक, व्यावसायिक आत्मनिर्भरता बढेको हुने	११.८.१ भविष्यमा जीवनवृत्तिका लागि आवश्यक पेशा र उद्यमशीलतासँग सम्बन्धित सूचना तथा जानकारीमा बालबालिकाहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्ने । ११.८.२ विद्यालय बाहिर रहेका विवाहित र अविवाहित बालबालिकाहरूका लागि सामाजिक तथा आर्थिक अवसरहरूको सृजना गरी उनीहरूको उद्यमशीलताको विकास गरी आत्मनिर्भर बनाउने तथा पहुँच सुनिश्चित गर्ने । विद्यालयमा भर्ना गरी नियमित विद्यालय जाने वातावरण निर्माण गर्ने । ११.८.३ राष्ट्रियदेखि स्थानीयतह सम्मका सरकारी, गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्रबीच समन्वय गरी विवाहित र अविवाहित बालबालिकाहरू विशेष गरी विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिका र उनीहरूको परिवारलाई आत्मनिर्भर बनाउन आवश्यक स्रोत र अवसरहरूको पहिचान गरी उनीहरुको पहुँच सुनिश्चित गर्ने । विवाहित बालिकालाई यौन तथा प्रजनन शिक्षामा सहभागी गर्ने । ११.८.४ बालबालिकाहरूलाई शिक्षा, आयआर्जन तथा रोजगारीतर्फ उन्मुख गराई आत्मनिर्भर भएपछि मात्र स्वनिर्णयको आधारमा विवाह गर्न अभिप्रेरित गर्ने । ११.८.५ अविवाहित वा विवाहित (विशेष गरी हिंसा, दूर्व्यवहार र बेचविखनमा परेका) बालिकालाई जीवनोपयोगी सीप, आय, आर्जनसम्बन्धी ज्ञानसीप र	महिला, बालबालिका, युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय, उद्योग वाणिज्य संघ, उद्योग मन्त्रालय, स्थानीय तह	-उद्यमशीलता तालिम हासिल गरेका किशोरकिशोरी संख्या -आर्थिक सहायता पाउने संख्या		निरन्तर रुपमा

	निशुल्क मनोसामाजिक विमर्श र कानूनी परामर्श सेवाको सुनिश्चितता गर्ने । ११.८.६ बालविवाहको जोखिममा रहेका विशेषगरी सीमान्तकृत तथा विपन्न समुदायका बालिका र विवाहित बालिका तथा महिलाका लागि सुरक्षित र गुणस्तरीय औपचारिक र अनौपचारिक शिक्षा तथा आयआर्जनका अवसरहरू सुनिश्चित गर्ने । ११.८.७ रोजगारमूलक तालिम प्राप्त किशोरी तथा महिलाहरुलाई सरकारी तथा निजी क्षेत्रसँग समन्वय गरी उद्यम, व्यवसाय सञ्चालन गर्न अभिप्रेरित तथा सहयोग गर्ने । ११.८.७ किशोरी तथा महिलाहरुले सञ्चालन गरेको उद्योग व्यवसाय वा सेवाको बजारसम्मको पहुँच र खपतलाई प्रोत्साहन गर्ने ।				

रणनीतिक कार्यदिशा – ९
जिल्ला तथा स्थानीय तहसँग समन्वय तथा सहकार्य

अपेक्षित नतिजा	मुख्य क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय/संस्थाहरु	नतिजाका सुचकहरु	श्रोत अनुमान	समयसीमा
९.१ बालविवाह अन्त्यका लागि प्रदेश महिला बालबालिका युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय र स्थानीय तहबीच ५० हजारएकीकृत योजना निर्माण भई कार्यान्वयनमा आएको हुने ।	११.९.१ बालविवाहसँग सम्बन्धित सूचना, अनुगमन तथा क्षमता अभिवृद्धिमा सहकार्य गर्ने ११.९.२ स्थानीय पालिकास्तरमा नतिजामुखी योजना तर्जुमामा प्राविधिक सहयोग गर्ने । ११.९.३ प्रदेश सरकारले स्थानीय पालिकाहरुलाई बालविवाहको विषयमा आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग	महिला, बालबालिका, युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय,	तालिम प्राप्त पालिका पदाधिकारी र कर्मचारीहरुको संख्या अभिमुखीकरणमा सहभागी महिला पुरुष संख्या	३ लाख १ लाख पचास हजार १ लाख	२०७८/८९-२०८९/८०

	साथै एकीकृत कार्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनका लागि पहल गर्ने । ११.९.४ बालअधिकार र बालविवाह अन्त्य गर्न स्थानीय पालिका र वडास्तरीय बालअधिकार समितिहरुमा बालबालिका र किशोरकिशोरीहरुको अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्ने । ११.६.५ स्थानीयस्तरमा आवश्यकतानुसार पालिकास्तरीय तथा वडास्तरीय रणनीतिहरु निर्माण गर्ने । ११.९.६ किशोरी तथा महिलाले सञ्चालन गरेका उद्यम, व्यवसायबाट उत्पादित वस्तु एवम् सेवाहरुलाई बजार, सेवाग्राही सम्म पुऱ्याउने तथा प्रवर्द्धन गर्न सरकारी तथा निजी क्षेत्रले समन्वय गर्ने ।	स्थानीय तह, जिसस	एकीकृत योजना कार्यान्वयन भएमा पालिकाको संख्या कार्यशालामा सहभागी महिला र पुरुषको संख्या		